

УДК 316.72:930.85

Л. Г. Дротянко

ЕТНОКУЛЬТУРНИЙ ФАКТОР МІЖЦИВІЛІЗАЦІЙНИХ ВІДНОСИН ХХ – ХХІ СТОЛІТЬНаціональний авіаційний університет
ORCID ID: 0000-0001-7041-5787; RESEARCHER ID: B-4168-2019

Анотація. У статті здійснюється соціально-філософське дослідження впливу суспільної свідомості етно-культурних спільнот на відносини між локальними цивілізаціями у ХХ – на початку ХХІ століть. Особлива увага приділяється ролі психо-емоційного стану, ментальності етнічних груп, які входять до відповідних локальних цивілізацій, архетипів їхньої культури. Показано, що такі складові етнічної культури, як мова, релігійна віра, етнічні обряди, звичаї, символи тощо, суттєво впливають на ставлення до представників інших етно-культурних утворень. Як наслідок, взаємини між представниками різних локальних цивілізацій набувають або характеру взаємної поваги, або – конфронтації – аж до військових зіткнень, або мають індиферентний характер.

Ключові слова: цивілізація, локальна цивілізація, етнос, ментальність, суспільна свідомість, міжцивілізаційні відносини.

Вступ

Цивілізація як історичний етап поступу людства в якості філософської, культурологічної, соціологічної, історичної проблеми з усією повнотою постала у ХХ столітті, яке відзначилося двома найкращими світовими війнами, масовими антиколоніальними рухами та іншими масштабними подіями, що суттєво вплинули на долі більшості країн і регіонів світу. Не можна говорити, що проблема цивілізаційного розвитку, міжцивілізаційних відносин не досліджувалась раніше. Історики й філософи попередніх століть, зокрема в епоху Просвітництва, розглядали поступ людства як цілісний всесвітньо-історичний процес, а поняття «цивілізація» в ньому позначало певний етап, пов'язаний із формуванням державного устрою і громадянського суспільства, заснованого на засадах розуму, справедливості й законності. Як відомо, найбільшою мірою уявлення про цивілізацію у XVIII столітті виразили Вольтер, В. Мірабо, А. Фергюсон, І. Гердер та інші. Вже у XIX столітті цивілізація у творах Л. Моргана та Ф. Енгельса постала як більш високий щабель у розвитку людства, що прийшов на зміну періодам дикунства і варварства. Тривалий період у науковій літературі поняття «цивілізація» і використовувалося у цьому найширшому значенні.

У ХХ столітті О. Шпенглер («Присмерки Європи»), А. Тойнбі («Дослідження історії», «Цивілізація перед судом історії»), К. Ясперс («Сенс і призначення історії»), С. Хантінгтон («Зіткнення цивілізацій»), С. Кримський і Ю. Павленко («Цивілізаційний розвиток людства») та інші розглядали поняття цивілізації у більш вузькому значенні, а саме як локальні соціально-культурні утворення. Їхні праці і стануть теоретичним підґрунтям у даній статті, адже нас цікавитиме вплив суспільної свідомості, зокрема й ментального стану певних культурних спільнот, на міжцивілізаційні відносини, особливо наприкінці ХХ – у перші десятиліття ХХІ століття. Дослідження даного аспекту міжцивілізаційних відносин і буде метою даної статті.

Мета дослідження

Для досягнення мети у статті будуть застосовані культурно-історичний і соціокультурний методологічні підходи, методи: культурно-семантичного аналізу, порівняння, герменевтичний, міждисциплінарний та інші.

Методологія дослідження

Провідними методологічними засобами дослідження трансформації природи людини в контексті системи «людина – природа» є: системний методологічний підхід, який дозволяє аналізувати єдність природи й людини як представника виду *Homo sapiens* у цілісній системі «природа-суспільство»; соціокультурний методологічний підхід, який сприяє виявити соціокультурні фактори, які впливають на трансформації природи людини; міждисциплінарний методологічний підхід, який дозволяє враховувати як філософські, так і природничо-наукові погляди на проблему трансформації природи людини в умовах загострення глобальної екологічної кризи.

Результати

Як зазначено вище у вступі, вже з початку ХХ століття поняття «цивілізація» починає застосовуватись у філософській, історичній та культурологічній літературі з точки зору культурно-історичного методологічного підходу до дослідження суспільного розвитку, який дозволяв поглянути на історію людства як на історію локальних цивілізацій, які розгорталися на фундаменті окремих культур, замкнених на собі. Не випадковим є той факт, що такий методологічний підхід виявився найбільш адекватним для аналізу людської історії у 1918 році, коли закінчилась найкраща за всю попередню історію людства війна, яка набула світового масштабу. Саме на початку ХХ століття досягли свого апогею економічні, політичні, етно-культурні суперечності між окремими країнами і цілими регіонами земної кулі. Виявилось, що в інший спосіб, окрім воєнного, ці суперечності політичні й військові еліти не змогли вирішити. Німеччина, яка розв'язала Першу світову війну, у 1918 році зазнала нищівної поразки; втратила не лише військовий і економічний потенціал, але й культурний. Очевидно, саме такий результат спонукав О. Шпенглера прискорити своє дослідження під назвою «Присмерки Європи» (іноді цей твір перекладають із німецької мови як «Занепад Європи»).

Воно стало, по суті, уособленням драми розквіту й падіння, як вважав сам О. Шпенглер, західно-європейської культури, оскільки, на його думку, взаємодія багатовікової культури з технобюрократичною цивілізацією загострила конфлікт між ними не на користь культури. Відбувся рішучий наступ цивілізації на культуру, в процесі якого поступово відбувалося спрощення культури, її омасовлення. Культура у праці

О. Шпенглера пронизана «всеохоплюючою символікою», якою прошиті всі сфери життя – економічна, політична, релігійна, художня та інші. Цивілізація постає у вигляді останньої фази культури, її переродження (Шпенглер 1993). Тобто основу культури О. Шпенглер убачав у її духовних вимірах, які апелюють до «фаустівської» людини, охопленої неспокоєм.

А. Тойнбі також розглядав цивілізацію у її зіставленні з культурою, проте він не протиставляв їх. Під цивілізацією він розумів «найменший блок історичного матеріалу, до якого звертається той, хто прагне вивчити історію власної країни...» (Тойнбі 1996, 133-134). При цьому історію країн він досліджував не через аналіз функціонування держав, які мають досить коротку історію й до того ж громадяни будь-якої держави належать до набагато ширшої спільноти, до якої належать громадяни й інших держав, а саме до цивілізації. По-перше, вона є старшою, ніж держава, по-друге, держави виникають і зникають, а цивілізації продовжують існувати більш тривалий період (Тойнбі 1996, 134). А. Тойнбі розглядав історію цивілізацій крізь призму взаємодії релігій – як світових, так і етно-національних. Отже, як і О. Шпенглер, у процесі аналізу історії людства він апелював до духовних її витоків, розглядаючи відносини між цивілізаціями через взаємовплив релігій: «...Послідовні підйоми і спади цивілізації можуть бути допоміжним елементом у розвитку релігії» (Тойнбі 1996, 139).

Якщо розглядати сутність цивілізації саме під кутом зору О. Шпенглера та А. Тойнбі, то очевидним видається висновок, що відносини між цивілізаціями у світовій історії пов'язані, перш за все, з етнокультурними засадами, на яких формуються окремі цивілізації, з їхнім сприйняттям чи не сприйняттям представниками різних етно-національних спільнот. Зупинимось на дослідженні ролі етнокультурного фактору у міжцивілізаційних відносинах ХХ і ХХІ століть, які позначилися світовими війнами і кривавими зіткненнями, які продовжуються й сьогодні в різних регіонах земної кулі.

Відомо, що в етно-національній культурі взагалі значну роль відіграють стихійні сили – традиції, звичаї, обряди, чутки, плітки, соціальні страхи тощо, якими керуються не лише пересічні громадяни, а й високоосвічені люди, особливо в переломні періоди суспільного життя. Цим широко користуються на повсякденному рівні ідеологи класів, політичних партій і рухів, використовуючи сучасні соціальні технології, збурюючи маси, граючи на їхніх соціальних почуттях та емоціях. Вони навмисне «згущують фарби», лякаючи бідами у недалекому майбутньому, спрямовуючи гнів на «інших», «не-своїх», «чужих», приписуючи останнім неіснуючі соціальні риси, звинувачуючи в неіснуючих гріхах тощо. А в сучасному суспільстві для таких маніпуляцій масовою свідомістю, і, перш за все, станом суспільної психології вони використовують інформаційно-комунікаційні технології, вибудовують через соціальні інтернет-мережі вигаданий світ, втягуючи в нього користувачів Інтернету, які не перевантажують себе турботою перевіряти, зіставляти інформацію, яка подається під привабливою або страхітливою обгорткою.

Чи не вперше до аналізу таких факторів у своїх дослідженнях елементів культури народів і повсякденної свідомості звернувся німецький психолог, філософ, етнограф Вільгельм Вундт (1832-1920) ще наприкінці ХІХ – на початку ХХ століть. У 1911 р. вийшла друком його праця «Проблеми психології народів», у якій він дослідив сфери життя людей, зміст яких перевищує обсяг індивідуальної свідомості: мову, міфи (із зачатками релігії) та звичаї (Вундт 2011, 31), які формуються певним народом спільно впродовж історії, і суттєво впливають на стан суспільної психології. Більше за те, він показав походження релігії з первіснообщинних культів і взаємовплив мови, звичаїв та релігії. «Подібно до того, як мова зберігає в собі живими релігійні перекази, з яких кожен набуває собі власну релігійність, точно так же із звичаїв виникає коло релігійних звичаїв у культурі, яке особливо ціниться й шанується, і яке знов таки слугує взірцем для індивідуальної свідомості» (Вундт 2011, 128).

Дослідник наполягав як на історичності різних складових психології і культури народів та їхньому взаємному переплетінні, так і на можливості їхнього паралельного співіснування в певні історичні періоди. При цьому вважав, що досліджувати їх треба, лише охопивши у всій сукупності, «щоб мати можливість ближче підійти до питання, у який спосіб виникає релігія в об'єктивному сенсі, і якими є ті суб'єктивні мотиви, які дають можливість зробити висновок про їхні об'єктивні породження» (Вундт 2011, 129-130). Отже, йдеться про історичний взаємозв'язок і взаємовплив феноменів суспільної та індивідуальної психології у процесі функціонування культури народів.

Ще далі у дослідженні етнокультурних факторів у житті народів пішов французький соціальний психолог, соціолог і антрополог Гюстав Лебон (1841-1931), наукова діяльність якого, як і В. Вундта, проходила на рубежі ХІХ і ХХ століть. У своєму творчому доробку він звертався до соціально-психологічного осмислення історії, до дослідження ролі соціокультурних феноменів у житті народів та цивілізації. Саме він ставив характеристику цивілізації у залежність від змісту етнічної культури, яка складає, на його думку, основу, фундамент цивілізації. При цьому він абсолютизував роль етнічних характеристик у розвитку цивілізації. Зокрема у роботі «Психологія народів і мас» він писав: «Довівши, що елементи, з яких утворюється цивілізація (мистецтво, установи, вірування), складають безпосередні продукти расової душі й тому не можуть переходити від одного народу до іншого, я визначаю ті непереборні сили, від дії яких цивілізації починають тьмяніти і потім згасають» (Лебон 2017, 9). Мислитель стверджував, що «кожен народ володіє душевним строем настільки ж стійким, як і його анатомічні особливості, і саме від нього й походять його почуття, його думки, його установи, його вірування і його мистецтва» (Там само).

Расові відмінності народів він вважав підставою для розуміння об'єктивного характеру расової нерівності, ввівши поняття «психологічна ієрархія рас». На його думку, для «вищих рас» характерним є наростання нерівності статей та індивідів, яке прогресує, а також здатність висувати еліти в суспільстві. Проте еліта є нестабільною, тому потребує відновлення за рахунок «середніх шарів» суспільства. При цьому Г. Лебон

вважав, що історія народів є в основному результатом психологічного складу рас. Розгортання тих чи інших культурних форм він ставив у залежність від спадкових особливостей душевного складу того чи іншого народу. Отже, він абсолютизував цілковиту залежність елементів цивілізації від «душі народу»: «Існують великі незмінні закони, які керують загальним ходом кожної цивілізації. Ці незмінні, найзагальніші та найбільш основні закони впливають із душевного строю рас. Життя народу, його установи, його вірування і мистецтва є лише видимими продуктами його невидимої душі» (Лебон 2017, 10).

Важливим для нашого дослідження є пояснення Г. Лебоном причин і засобів запозичення культурних форм одних народів у інших. По-перше, він вважав, що запозичення тих чи інших культурних форм завжди пов'язане з приведенням їх у відповідність до душевного складу народу, тобто вони повинні «вбудовуватись» у його ментальність. Адаже народи, навіть дуже схожі своєю зовнішністю, «можуть дуже відрізнятись своїми способами почувати і діяти і, відповідно, своїми цивілізаціями, своїми віруваннями і своїми мистецтвами. Чи можливо поєднати в одну групу іспанця, англійця й араба?» (Лебон 2017, 14). По-друге, Г. Лебон був переконаний, що наявність суттєвих відмінностей між психічними характеристиками різних народів є причиною постійних суперечностей. І звідси він робив висновок, що завойовницькі, релігійні і династичні війни у дійсності завжди були расовими. А «провалля між психічним складом різних рас і пояснює нам, чому вищим народам (такими він називає індоевропейські народи. – Л. Д.) ніколи не вдавалось заставити нижчі (до яких він відносив китайців, японців, монголів, семітські народи. – Л. Д.) прийняти їхню цивілізацію» (Лебон 2017, 41).

Цей висновок Г. Лебона дозволяє й сьогодні, на нашу думку, зрозуміти всю марність західних суспільств нав'язати свої культурні цінності іншим народам. З одного боку, грубе нав'язування цих цінностей, а з другого боку, неприйняття культурних форм, які не є притаманними психічному характеру народів, веде до міжцивілізаційних конфліктів: «Вікові зіткнення рас, – на переконання Г. Лебона, – мають головною підвалиною непримиренність їхніх характерів» (Лебон 2017, 40). Отже, дослідник наголошував на тому, що етнокультурний фактор формування та функціонування локальних цивілізацій має вирішальне значення для розуміння характеру міжцивілізаційних відносин загалом (і для осмислення цих відносин у сучасну історичну епоху – додамо ми).

Про суперечливі відносини між цивілізаціями не лише в сьогоденні, а й у майбутньому, писав американський політолог Самюель Хантінгтон у книзі «Зіткнення цивілізацій», виданій наприкінці ХХ століття. Вона викликала бурхливу реакцію й обговорення серед філософів, соціологів, культурологів, істориків, а також діючих політиків, адже зачіпала існуючі проблеми глобалізованого світу, ґрунтуючись на аналізі міжцивілізаційних відносин у ХХ столітті. Нас дане дослідження цікавить із точки зору розкриття ролі етнокультурних факторів у контексті зазначених відносин.

С. Хантінгтон задається питанням: Чому культурна спільність полегшує співробітництво і єдність серед

людей, а культурні відмінності ведуть до розколу й конфліктів? Для відповіді на дане питання він звернувся до поняття «ідентичність». Він указував на існування різних ідентичностей, які можуть або конкурувати між собою, або доповнювати одна одну: родинні, професіональні, культурні, інституціональні, територіальні, освітні, релігійні, ідеологічні тощо. Але при цьому вважав, що у світі зростає ступінь розподілу людей за культурною ознакою й це «означає, що все більшої важливості набувають конфлікти між культурними групами; цивілізації – це культурні цілісності найширшого рівня; тому центральне місце в глобальній політиці займають конфлікти між різними цивілізаціями» (Хантінгтон 2007, 191).

Отже, ідентичність людей і народів за етнокультурним фактором виявляється головною у міжцивілізаційних відносинах кінця ХХ – початку ХХІ століть, хоча, звісно, інші фактори також можуть слугувати підставою для «зіткнення» цивілізацій: територіальні, контроль над населенням, наявність природних ресурсів тощо. Останні долаються легше. Конфлікти ж через суперечність щодо культурних цінностей ставлять людей перед вибором: так чи ні, все чи нічого (Хантінгтон 2007, 193). Саме тому ці конфлікти найчастіше переважали в історії людства. На думку С. Хантінгтона, «культурні й цивілізаційні відмінності ставлять під сумнів західну й особливо американську віру в універсальну значущість західної культури» (Хантінгтон 2007, 506). Справедливості такого висновку підтверджується зіткненнями між різними культурами вже у ХХІ столітті. Міжцивілізаційні конфлікти набувають глобального характеру, але їхній фундамент лежить у відмінності або спорідненості етнонаціональних культур.

Формування етносів та їхніх самобутніх культур відбувався у стосунках з іншими соціокультурними утвореннями – націями, які також мають довготривалу історію становлення. Як зазначають С. Кримський та Ю. Павленко, «формування певного народу як етносоціо-культурної системи з власною національною самосвідомістю передбачає утворення відповідного життєздатного соціального організму завдяки самоорганізації певної ... досить значної кількості людей, що мешкають на спільній території, усвідомлюють спільність своїх інтересів та готові обстоювати їх...». У цьому етноконсолідаційному процесі «формується спільна самосвідомість, і самоназва, певна мова... поширюється як спільна, а певні вірування, звичаї, традиції тощо починають визначати належність людей до відповідної національної спільноти» (Кримський, Павленко 2007, 169). Тобто нація утворюється через консолідацію етносів. Проте кожен етнос має свої культурні особливості, які не завжди приймаються всією нацією. Очевидно, що в такому випадку виникають такі соціокультурні чинники, які є здатними консолідувати націю. Серед них найважливішими є спільна мова, спільна релігія, спільні політичні інтереси, які забезпечують національну, а не етнічну, самоідентифікацію даної соціокультурної спільноти. Саме цей фактор стає визначальним у міжцивілізаційних відносинах на рубежі ХХ та ХХІ століть.

Цей висновок впливає з того факту, що «коли культура постає як цивілізація, тобто стає принципом

життя певних соціальних організмів, то і в такому разі вона не піддається безпосередній інтеграції, а перетворюється на локально-цивілізаційні спільності, які можуть сперечатися між собою чи навіть боротися одна з одною» (Кримський 2010, 208). Як видно, основою для мирних чи немирних відносин між локальними цивілізаціями виступає прийняття (сприйняття) етно-національних культур загалом або їхніх елементів (наприклад, релігій), які утворюють відповідні цивілізації.

Обговорення

Проблема міжцивілізаційних відносин уже давно зайняла чільне місце в дослідженнях філософів, політологів, культурологів, істориків, соціальних психологів. Вони аналізували і здійснювали спроби прогнозів відносин між різними локальними цивілізаціями у майбутньому, з огляду на їхній дослідницький інтерес. Наприклад, О. Чумаков розглядає співвідношення між культурою й цивілізацією в межах дослідження їхнього місця в сучасних глобалізаційних процесах (Чумаков 2017). Він окреслює основні ознаки етносу, до яких відносить: єдність території й мови спілкування; спільність історичного розвитку та спільного соціального досвіду; спадковість поколінь, яка забезпечує етнічну спорідненість, тобто єдність походження від спільних предків (Чумаков 2017, 150). Дослідник конкретизує культурні риси етносу, відводячи важливе місце соціальній психології та поведінці, релігійним уявленням, расовій ідентичності. У той же час О. Чумаков відносить до головних рис цивілізації порядок і закон, а також застосування атрибутів примусу, які є зовнішніми факторами, на відміну від внутрішніх факторів культури.

Міжцивілізаційні відносини стосовно функціонування мови як феномену культури аналізує американський лінгвіст А. Вежбицька. Її цікавить мовна підстава, на якій можливе міжкультурне спілкування представників різних етносів і цивілізацій. У праці «Розуміння культур через посередництво ключових слів» вона зазначає: «Прогрес у міжкультурній комунікації не може бути заснованим на гаслах, які підкреслюють лише неоднорідність і мінливість культур та заперечують реальність різних культурних норм і моделей... Прогрес у взаєморозумінні між різними культурами вимагає в якості засади фундаментальних досліджень різних культурних норм та моделей значень, які передаються історично» (Вежбицька 2001, 45). Вона вводить поняття «ключові слова», які найбільшою мірою репрезентують відповідну культуру. Саме через аналіз ключових слів у мовах різних культур А. Вежбицька показує нерозривний зв'язок між такими складовими етнічних/національних культур, як спосіб мислення, культурні звичаї, норми поведінки тощо.

Дослідниця окреслює словарний склад як ключ до етносоціології і психології культури, зазначаючи, що існують слова, які репрезентують універсальні людські якості. Серед них як особливі вона виділяє слова «дружба» і «свобода», показуючи спільні та відмінні аспекти й відтінки їхніх значень у різних культурах. А. Вежбицька підкреслює, що в кожній етнічній культурі по-різному ці слова

передають почуття, емоції, настрої людей. А тому для порозуміння між культурами вона пропонує ретельно вивчати не лише об'єктивний зміст ключових слів для даної культури, але й зануритись у особливості їхнього вживання в різних життєвих ситуаціях і етнокультурних контекстах (Вежбицька 2001, 65-256). Лінгвокультурне дослідження засад, на яких відбуваються міжкультурні відносини, підкреслює важливість такого елементу культури етносу, як мова. Не випадково у різних культурах побутує чимало приказок, прислів'їв стосовно ролі слова, наприклад: «Слово – не горобець, вилетить – не ввіймаєш», «Слово лікує, слово ранить» та багато інших.

До осмислення ролі і місця культури у міжнародних відносинах зверталась Ю. Харченко, приділивши особливу увагу таким характеристикам міжнародних відносин, як «близькодія» та «далекодія». Причому ці поняття розглянуті дослідницею не як географічні, а як культурні фактори, адже близькими можуть бути не обов'язково сусідні країни чи регіони. «Наприклад, – пише вона, – внутрішня політика конкретної держави може сприйматися як дещо близьке, а зовнішня – як дещо далеке. І, навпаки, зовнішня політика конкретної держави може розглядатися як дещо близьке, а внутрішня політика іншої конкретної держави – як дещо далеке» (Харченко 2017, 33). І хоча тут прямо не йдеться про етнічний вимір міжнародних відносин, імпліцитно він присутній у процесі аналізу міжнародних відносин.

А. Фабрика у своїй науковій роботі торкається проблеми використання культури у міжцивілізаційних відносинах із точки зору культурних впливів «м'якої сили» з боку культурного імперіалізму. Так, авторка зазначає, що «при застосуванні «м'якої сили» культурний ресурс діє на двох рівнях: на рівні високої культури – літератури, мистецтва, освіти, які приваблюють еліти; та на рівні популярної культури, яка основну увагу приділяє розвагам переважно основної маси населення» (Фабрика 2019, 152). Як видно, йдеться про впливи іноземних держав на масову свідомість з метою встановлення контролю над іншим народом. А. Фабрика робить висновок щодо «використання культурних впливів як методу реалізації політики на міжнародній арені: 1) метод передбачає вплив на свідомість громадян іноземної держави, на їхні уявлення про світ, систему цінностей, пріоритети та ідеали в інтересах суб'єкта впливу; 2) вплив має як масову, так і елітарну спрямованість; 3) особливе значення надається впливу на еліти; 4) метод також передбачає застосування засобів впливу для кожної групи та верстви населення іноземної держави, серед яких, зокрема, культурні контакти на рівні еліт, академічні й наукові обміни, розповсюдження популярної і масової культури; 5) у якості засобу впливу застосовується використання привабливих рис національної культури як характеристики високого рівня розвитку цивілізації тощо» (Фабрика 2019, 153). Отже, йдеться про впливи саме на ментальність народу, над яким іноземна держава прагне встановити контроль без застосування військових засобів.

З точки зору міжнародних відносин аналізує роль деяких елементів культури у кіберпросторі

Т. Пода. Дослідниця пише про такий елемент культурного співробітництва, як міжнародна політика. Вона зазначає, що сучасний кіберпростір – це комунікація між різними акторами – представниками різних народів та культур здійснюється за допомогою машинно-опосередкованих соціальних і медіа мереж, у яких відбувається постійне копіювання, тиражування, відтворення інформації. В такому просторі самі держави та їхній суверенітет не можуть бути просто ліквідованими навалюю інших кіберакторів, бо саме держави є основою міжнародного права і міжнародних відносин. Разом із тим, відбувається зміщення суверенітету і влади держав у бік кіберпростору, а також зростання залежності їх від цифрових технологій. Т. Пода у цьому зв'язку робить висновок, що «саме у кіберпросторі у концентрованому вигляді відображаються сучасні тенденції: підйом нових центрів сили; формування багатополлярної системи міжнародних відносин; зростання міжнародної конфліктності і напруги» (Poda 2021, 135). Такий стан справ викликає занепокоєність, що вимагає, на думку дослідниці, прийняття міжнародно-правових норм і правил, що регламентують використання кіберпростору.

Аналіз існуючих філософських та наукових праць, у яких розглядається той чи інший аспект міжцивілізаційних відносин, пов'язаних із аналізом ролі культур народів, можна було б продовжувати. Але й згадані вище вказують на значну актуальність даної проблематики в умовах наростання, з одного боку, глобалізаційних процесів у світі, а з іншого – тенденцію до атомізації, обособлення окремих суспільств задля збереження етно-національної ідентичності народу та його культури.

Висновки

Проведене у даній статті дослідження ролі етнокультурного фактору у міжцивілізаційних відносинах у ХХ-му та у перші двадцять років ХХІ століть показує надзвичайну чутливість народів, націй, етносів до ставлення інших народів, націй та етносів до надбань їхньої культури – мови, звичаїв, вірувань, зразків народної поведінки тощо.

Прагнення правлячих кіл, державних діячів, а також неурядових політичних, релігійних, екологічних та інших організацій, фондів тощо більш розвинених у технічному та технологічному відношеннях країн і локальних цивілізацій встановити тотальний контроль над іншими народами й цивілізаціями через використання брудних політичних технологій, сучасних інформаційно-комунікаційних ресурсів соціальної інженерії, які торкаються важливих для народів цінностей етнічних та національних культур, нагтовхується на активний або пасивний спротив народів. Це веде до посилення міжнаціональної, міжцивілізаційної напруги у світі, до збройних сутичок і війн. В умовах сучасної насиченості планети зброєю масового знищення керівникам держав і політичним блокам, Організації Об'єднаних Націй необхідно виявити мудрість і добру волю задля збереження

Л. Г. Дротянко

ЭТНОКУЛЬТУРНЫЙ ФАКТОР МЕЖЦИВИЛИЗАЦИОННЫХ ОТНОШЕНИЙ XX – XXI СТОЛЕТИЙ

Аннотация. В статье осуществляется социально-философское исследование влияния общественного сознания этнокультурных сообществ на отношения между локальными цивилизациями в XX – в начале XXI веков. Особое внимание уделяется роли психо-эмоционального состояния, ментальности этнических групп, входящих в состав соответствующих

миру на планеті, як це було зроблено під час Карибської кризи у 60-х роках ХХ століття.

Список літератури

1. Poda T. International relations development in cyberspace. *Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія. Збірник наукових праць*. Вип. 1 (33). К.: НАУ, 2021. С. 131-135.
2. Вежбицька А. Розуміння культур через посередництво ключових слів. М.: Мови слов'янської культури, 2001. 288 с.
3. Вундт В. Проблеми психології народів. М.: Академ Проект, 2011. 136 с.
4. Кримський С. Б., Павленко Ю. В. Цивілізаційний розвиток людства. К.: Фенікс, 2007. 316 с.
5. Кримський С. Б. Про софійність, правду, смисли людського буття. К.: 2010. 464 с.
6. Лебон Г. Психологія народів і мас. М.: АСТ, 2017. 384 с.
7. Тойнбі А. Цивілізація перед судом історії. М.: Прогрес, 1996. 480 с.
8. Фабрика А. А. Американізація глобальної культури в контексті теорії міжнародних відносин. *Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія. Збірник наукових праць*. Вип. 1 (29). К.: НАУ, 2019. С. 150-158.
9. Хантінгтон С. Зіткнення цивілізацій. М.: АСТ, 2007. 571 с.
10. Харченко Ю. В. Близькодія і дальнодія як сутнісні характеристики взаємодії у площині міжнародних відносин. *Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія. Збірник наукових праць*. Вип. 2 (26). К.: НАУ, 2017. С. 31-34.
11. Чумаков О. М. Метафізика глобалізації. М.: Проспект, 2017. 496 с.
12. Шпенглер О. Присмерки Європи. Мн.: Попурі, 1993.

References

1. Chumakov O. M. 2017. "Metafizyka globalizatsii" ["Metaphysics of globalization"]. M.: Prospekt.
2. Fabryka A. A. 2019. "Amerikanizatsiia globalnoi kultury v konteksti teorii mizhnarodnykh vidnosyn" ["Americanization of global culture in the context of international relations theory"]. *Visnyk Natsionalnoho aviatsiinoho universytetu. Seria: Filosofiia. Kulturolohiia, Proceedings of the National Aviation University. Series: Philosophy. Cultural Studies* 1(29): 150-158.
3. Khantinhon S. 2007. "Zitkennia tsyvilizatsii" ["Clash of civilizations"]. M.: AST.
4. Kharchenko Yu. V. 2017. "Blyzkodiia i dalnodiia yak sutnisni kharakterystyky vzaemodii u ploshchyni mizhnarodnykh vidnosyn" ["Short-term and long-term as essential characteristics of interaction in the plane of international relations"]. *Visnyk Natsionalnoho aviatsiinoho universytetu. Seria: Filosofiia. Kulturolohiia, Proceedings of the National Aviation University. Series: Philosophy. Cultural Studies* 2(26): 31-34.
5. Krymskyi S. B. 2010. "Pro sofiinist, pravdu, smysly liudskoho buttia" ["About wisdom, truth, the meaning of human existence"]. K.
6. Krymskyi S. B., Pavlenko Yu. V. 2007. "Tsyvilizatsiinyi rozvytok liudstva" ["Civilizational development of mankind"]. K.: Feniks.
7. Lebon H. 2017. "Psykhohohiia narodiv i mas" ["Psychology of peoples and masses"]. M.: AST.
8. Poda T. 2021. International relations development in cyberspace. *Visnyk Natsionalnoho aviatsiinoho universytetu. Seria: Filosofiia. Kulturolohiia, Proceedings of the National Aviation University. Series: Philosophy. Cultural Studies* 1 (33): 131-135.
9. Shpenhler O. 1993. "Prysmeryk Yevropy" ["Twilight of Europe"]. Mn.: Popuri.
10. Toynbi A. 1996. "Tsyvilizatsiia pered sudom istorii" ["Civilization before the court of history"]. M.: Prohes.
11. Vezhbyska A. 2001. "Rozuminnia kultur cherez poserednytstvo kliuchovykh sliv" ["Understanding cultures through keywords"]. M.: Movy slovianskoi kultury.
12. Vundt V. 2011. "Problemy psykhohohiia narodiv" ["Problems of the psychology of peoples"]. M.: Akadem Proekt.

локальних цивілізацій, архетипів их культури. Показано, що такі складаючі етнічної культури, як язик, релігійна віра, етнічні обряди, звичаї, символи і т. д., суттєво впливають на відношення до представителів інших етно-культурних образів. Як наслідок, відношення між представителями різних локальних цивілізацій набувають або характер взаємоповаги, або - конфронтації - в тому числі до воєнних зіткнень, або мають індивідуальний характер.

Ключеві слова: цивілізація, локальна цивілізація, етнос, ментальність, суспільне свідомість, міжцивілізаційні відношення.

L. Drotianko

ETHNO-CULTURAL FACTOR OF INTER-CIVILIZATIONAL RELATIONS OF THE XX - XXI CENTURIES

Introduction. Substantiates the relevance of the study of ethno-cultural factor in inter-civilizational relations of the XX-XXI centuries. It is shown that in the process of research the author relies on the works of O. Spengler, A. Toynbee, S. Huntington and other scientists and philosophers who paid considerable attention to this problem. **The purpose of the study** is to identify the impact of public consciousness, including the mental state of certain cultural communities, on inter-civilizational relations, especially in the late twentieth and early twenty-first decades of the twenty-first century. **The methodological basis of the study** is outlined: it is substantiated that the most adequate methodological tool in this article is the cultural-historical and socio-cultural methodological approaches, and there are methods of cultural-semantic analysis, comparison, hermeneutic, interdisciplinary. **Results.** One of the fundamental ideas of the article is the conclusion of psychologists W. Wundt and G. Lebon of the turn of the XIX-XX centuries about the mutual influence of different components of psychology and culture of peoples and their mutual intertwining. And also it is shown that the characteristic of civilization depends on the content of ethnic culture, which, in their opinion, is the basis, the foundation of civilization. Based on the analysis of the works of modern researchers, it was concluded that the basis for peaceful or non-peaceful relations between local civilizations is the acceptance of ethno-national cultures in general or their elements that form the corresponding civilizations. **In the discussion** other grounds of researchers of inter-civilizational relations are considered. In particular, O. Chumakov, A. Vezhbytska, Y. Kharchenko, A. Fabryka, T. Poda. **The conclusions.** Show the extraordinary sensitivity of peoples, nations, ethnic groups to the attitude of other peoples, nations and ethnic groups to the achievements of their culture - language, customs, beliefs, patterns of folk behaviour, etc. They are of particular importance in the relations between local civilizations in the late twentieth and early twenty-first centuries, which often become confrontational - up to military actions. In today's saturation of the planet with weapons of mass destruction, it is necessary to show wisdom and good will to preserve peace in the world.

Keywords: civilization, local civilization, ethnicity, mentality, public consciousness, inter-civilizational relations.

УДК 901.316 (6)

Л. Г. Конотол

СУЧАСНА УКРАЇНА В КОНТЕКСТІ МІЖЦИВІЛІЗАЦІЙНИХ ВЗАЄМВІДНОСИН

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Анотація. У статті досліджується одна з найактуальніших проблем сучасної України – її місце та значення у світовій спільноті, динаміка українського суспільства як у зовнішньому, так і внутрішньому аспектах його функціонування. Головним завданням є аналіз процесів формування та взаємодії цивілізаційних ідентичностей, а також розкриття образу «іншості» у контексті цивілізаційної взаємодії її висвітлення у масовій свідомості. Методологічною основою статті були праці представників німецької класичної філософії, праці мислителів доби модерну і постмодерну. Для виявлення дійсного місця України в політичному, економічному, воєнному, культурному плані сучасності, формаційний і цивілізаційний підходи доповнюються діалогічним підходом. Діалог між цивілізаціями – це єдиний можливий спосіб існування людства. Діалог усвідомлюється як постійна взаємодія між різними цивілізаціями на основі поваги та взаєморозуміння. При цьому проводиться диференціація між поняттями «культура» і «цивілізація». Перше поняття виступає внутрішньою ознакою суспільства, а друге – його зовнішньою характеристикою.

Ключові слова: цивілізація, культура, діалог, ідентичність, сучасність, соціум, політика, економіка, культура, цінності, ознаки, взаємодія, конфронтація.

Вступ

Сьогоднішня українська суспільства характеризується особливою увагою до проблеми ідентичності, до джерел виникнення цього проблемного поля. Крім того, виникає й питання, яке безпосередньо стосується того, завдяки яким факторам підтримується ідентичність і цілісність у межах сучасних міжцивілізаційних процесів. Деякі дослідники вважають, що в сучасному світі відбувається криза ідентичності на багатьох рівнях соціального життя. Подібні процеси можна побачити й на рівні міжцивілізаційної взаємодії, що особливо проявилось в Україні під час військового стану. Але, при цьому, слід наголосити, що ми принципово розрізняємо міжцивілізаційні й міжкультурні взаємозв'язки.

Міжцивілізаційні зв'язки – це зв'язки зовнішньої взаємодії, водночас, міжкультурні зв'язки – це внутрішня взаємодія, передача смислів і змістів конкретної культури іншій або іншим культурам. У зв'язку із цим виникає необхідність у глибокому аналізі головних механізмів та факторів цивілізаційного розвитку і взаємодії. Йдеться про два існуючих підходи – формаційний і цивілізаційний, які й дозволяють розглянути історію і сутність соціуму, проаналізувати етапи суспільного, цивілізаційного і культурного розвитку. Але для пояснення механізмів становлення цивілізаційних ідентичностей та їхньої взаємодії ці два підходи виявляються недостатніми. Виникає нагальна потреба у розробці методологічних підходів, які би були здатними розкрити процесуаль-